

A művészet és a sakk tehát Duchamp számára semmiképpen sem volt két különválasztott rezervátum, pláne abban a formájában nem, ahogyan ő művelte. Valóban komolyan vette: oszlopos tagja volt a francia válogatottnak, egy újságban sakkrovatot vezetett, és szakértői elemzések szerint rendkívül szellemesen játszott. Szembeötlő azonban, hogy egyéni tornán soha nem lett első, tehát tényleg nem tulajdonított jelentőséget a játék versenyszerű oldalának. Írt viszont – másodmagával – egy végjátékelméleti könyvet, amit az interjúban holmiféle gyerekes csínytevésként emleget is. Az igazság azonban az, hogy a szakértők mindaddig a korszakalkotó sakkelméleti teljesítmények között tartották számon, míg be nem bizonyosodott, hogy azok a pozíciók, amelyeket elemez, a játék gyakorlatában szinte soha nem fordulnak elő. Be is vallja Cabanne-nak, hogy olyan könyvről van szó, aminek semmi funkciója nincs. A hatás azonban természetesen elmarad. Cabanne gépies egykedvűséggel teszi fel újabb érdektelen kérdéseit, ahelyett, hogy végre észrevenné: ez a könyv tulajdonképpen ugyanabban az értelemben műalkotás, mint Duchamp bármely ready-made-je. Ugyanazt a talányos értelmetlenséget testesíti meg a sakkteóriában, mint bármely funkciójától megfosztott használati tárgy a művészet magasztos világában.

De összegezésül nem ugyanezt kell-e megállapítanunk Az eltűnt idő mérnöke című interjúkötetről is? Nyilvánvaló, hogy alig meríthetünk belőle hasznosítható információkat, szinte semmit sem tudunk meg belőle Duchamp indítékaiból és természetesen távolról sem kerekedik harmonikus egészé a róla alkotott képünk. Ebben az interjúban is, mint mindig, úgy tárulkozik fel, hogy közben el is rejtőzik, vagy ismét Pazt parafrázálva, eszméi úgy nyílnak meg, hogy közben zárva maradnak, és fordítva. Vagyis, mint minden gesztusa, részéről ez az interjú is tulajdonképpen egy nagy vicc, amit csak akkor tudunk igazán megérteni és élvezni, ha más forrásokból is tájékozódunk e kivételesen izgalmas művész munkásságáról. (2)

JEGYZETEK

- (1) Duchamp teljes életművének feldolgozására tett monumentális, bár sokat vitatott kísérlet Arturo Schwarz: *The Complete Works of Marcel Duchamp*, New York, 1970. (2. kiadás)
- (2) A Duchamp-ról szóló, magyar nyelven is olvasható publikációk közül első helyen Octavio Paz: *A meztelen jelenés* (Helikon, Budapest, 1990.) című könyvét kell kiemelnünk.

Marcel Duchamp: Az eltűnt idő mérnöke. Beszélgetések Pierre Cabanne-nal.
Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1991.

SEBŐK ZOLTÁN

Gyermekrajzok 1945-ből

Egy fiatal rajztanárnő, *Kertai Klára* 1945 tavaszán bement az Izraelita Leánygimnázium akkori III. és IV. osztályába és azt mondta: "Most mindenki azt rajzolhat, amit akar." A ma már idős, nyugdíjas pedagógus *megőrizte* ezeket a rajzokat.

A lányokból a szabadon rajzolás lehetősége előhívta friss élményeiket, a háború és az üldöztetés borzalmait, és reményüket egy félelem nélküli életre. A rajzolás alkalmat adott arra, hogy kiderüljön, kiben milyen sebet ejtettek a nemrég átélt szörnyűségek, illetve mennyire képesek a jövőbe nézni és bizakodni. A témaválasztás tehát meglehetősen eltérő volt. A teljesség igénye nélkül, íme néhány gyermekrajz címe: – Budapest ostroma, – Egy nyilasházban, – A zsidókat a Dunába hajtják, – Gyalogmenet a téglagyárba, – Május elsejei felvonulás, – Újra jár a villamos, – Lányok a faliújság előtt, – Május elseje az Állatkertben...

Miért kincset érők ezek a megsárgult rajzlapok? Hiszen "csak" gyermekek készítették... Nemcsak azért különlegesek, mert több mint négy évtizeden át megmaradtak. Értékük és érdekességük rádöbbeneti a figyelmes szemlélőt: Hogyan dolgozták fel ezek a kamaszlányok azt, amit azóta túlélésnek szoktunk nevezni? Amikor az egyik diáklány lerajzolja a deportáló-vonatot, a képen ott látható a gyermekrajzok mindmégannyi sablonja: füstölgő mozdonykémény, az égen a sugaras Napocska, madarak, felhők. De a tehervagon kicsi, rácsos ablakából riadt szempár néz ki, a vonaton pedig felirat jelzi az úticélt: Auschwitz...

És Budapest ostroma: tűz, bombák, halottak az utcán...

Egy másik rajzon azt látni, hogyan lövi tarkón a nyilas suhanc a Dunából csodával határos módon épségben kikapaszzkodó – körülötte a kék pocsolya gondosan megrajzolva – sárgacsillogos fiút. Aki éppen olyan fiatal, mint ő maga... És a lehajtott fejű, hátizsákos-batyus menet a téglagyár felé, ahonnan sokak utolsó útja vezetett tovább, Nyugatra... Felnőttek és gyermekek nézik gúnyosan, megvető tekintettel a szomorú csoportot. Ezt a képet azért érdemes jobban megfigyelni, hogy elgondolkodjunk, az élmény milyen életre szóló sebet üthetett azon a tizenkét éves kislányon, aki ezt fél évvel az ominózus rajzóra előtt átélte. Akinek annyira fontos volt, hogy megmutassa, még a vele egykorú gyerekek is hogyan nevettek ki és csúfolódtak a szerencsétlenségén. Mindezt a megrázó emléket a gyermekrajzok eszköztárából ismerős, copfos, loknis, masnis hajakkal, egyforma, merev arcokkal illusztrálta. És valamennyi rajzra ez jellemző: a naivság, a harmatosság keveredik az átélt borzalmakkal. Éppen ilyen átélten ábrázolják a szerencsésebb, optimistább természetű diáklányok a béke, a születő új élet első élményeit is.

Az *Újra jár a villamos!* című rajzon biztosan nem volt véletlen, hogy a kocsijárátszáma 45-ös. Újra ég a villany! – hirdeti a következő rajz címe. Itt a mennyezetről lógó egy szál villanykörte és az asztalra helyezett olvasólámpa köré diadalmas sugárkoszorút von a kis alkotó, azonban a kép sarkába odaírja még: "De hol a gáz?"

A rajzsorozatban egyetlen kép akad, amely olvasmányélményt dolgoz fel: a *Családi kört* idézi. Azt a jelenetet, ahol a "béna hadfi" lép be. Ez a rokkant férfi ezeknek a gyerekeknek a többnyire hiába hazavárt édesapát jelentette.

A *Május elseje az Állatkertben* című rajzon gyerekeket látunk üres ketrecekben. Ebben akkor semmi jelképes nem volt, ellenkezőleg: nagyon reális megfogalmazása egy friss, pozitív élménynek. A gyerekeket május elsején kivitték a Városligetbe, az üres Állatkertbe is (az állatok az ostrom alatt elpusztultak) és a Nemzeti Segély a rajzon is látható egy-egy bögre tejjel vendégelte meg őket.

Ezeket a sajátos gyermekrajzokat néhány hónapja a Chagall-körben, a Garay utcában mutatták be a nagyközönségnek. A kiállítás címe ez volt: *A Holocaust gyermekei*.

MAROS ESZTER

“Én nem tanítom a gyerekeket, hanem örömet adok nekik”

Isadora Duncan emlékére

Viszlát barátaim, megyek megdicsőülni – mondta, amint szertelenül hosszú sálját át dobta az álla alatt. Aztán még egy hódító pillantást vetett a csillogó álom-Bugatti kormánykerékéhez beülő csinos, fiatal, olasz fiúra. A nyitott kocsijelindult a nizzai utcán bámészkodók között, s Isadora, a híres-hírhedt mezítlábas táncosnő néhány pillanat múlva halott volt. Talán csak az óriási, fojtogató sálat bedaráló, rohanó kocsijelindult végzetes útja közismert Isadora Duncanról, századunk szabad tánc irányzatának legendás újtójáról. Meg esetleg a magánéletét övező botrányok: gyakorta változó szerelmei *Beregi Oszkártól Gordon Craigen át Szergej Jeszenyinig* – holott magánélet és művészi lét ha valakinél, hát a szabadság eszméjének bűvöletében élő kaliforniai lánynál szervesen együvé tartozott. A személyes manifesztációra törekvő olthatatlan vágy vezette őt végig művészi útján, s ma is, a "moderneket", "kísérletezőket", "poszt-moderneket" új és újabb generációinak térnyerése, a XX. századi valódi táncrobbanás utáni alig áttekinthető, sokszínű táncvilágban is ez az eszme köti össze s különíti el a "moderneket" a mindenkor formalizált rendszerben, normákban és szabályokban gondolkodó s megnyilvánuló "akadémizmus" híveitől.

Isadora (1877-1927) szinte beleszületett a szabadságba, hiszen édesanyja alig ért rá arra, hogy négy gyermeke közül a legkisebbel is megfelelően törődjön. Örült, hogy miután férje elhagyta őket, zongoraleckékből úgy-ahogy eltartja a kis családot. A tengerparton egyedül sokat kószáló Isadora első élményei közül később az óceán félelmetesen dübörgő, s a sziklákon ritmikusan megtörő hullámait elevenítette fel, s azt az inspirációt, amelyet épp e harmonikus táj látványából merített. A minden iskolai fegyelmezéstől szenvedő kislány ezekre a kanyargó hullámokra emlékezve komponált "táncokat" kis társnőire, mielőtt még maga bármilyen táncoktatásban részt vett volna. De hát miféle táncot tanulhatott egyáltalán a XIX. század végén az USA-ban egy leányka? Elsősorban a színész testi kifejező eszközeinek tudományos kimunkálá-